

УДК 159.947.23:[339.9-057.4:005.336.5]
DOI <https://doi.org/10.26661/2786-7471/2025-3-1>

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У СТРУКТУРІ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ ФАХІВЦІВ ІЗ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Буряк О. М.

*магістр міжнародних відносин, суспільних комунікацій
та регіональних студій освітньої програми «Зовнішня політика»,
голова Запорізької районної державної адміністрації у Запорізькій області, начальник
Запорізької військової державної адміністрації
у Запорізькій області
вул. Абрагама Коона, 8, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0009-0007-9136-4908
bonmtf@gmail.com*

Шевченко Н. Ф.

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри психології
Запорізький національний університет
вул. Університетська, 66, Запоріжжя, Україна
orcid.org/0000-0002-5297-6588
shevchenkonf.20@gmail.com*

Ключові слова:

*відповідальність, професійна
відповідальність, локус
контролю, саморегуляція
поведінки, фахівці з
міжнародних відносин,
зовнішньополітична
діяльність.*

У статті представлено результати теоретичного аналізу проблеми відповідальності у структурі професійних якостей фахівців із міжнародних відносин. Актуальність дослідження зумовлена потребою у відповідальних фахівцях зовнішньополітичної сфери, здатних ефективно реалізовувати дипломатичну стратегію держави, забезпечувати національні інтереси та підтримувати міжнародний імідж України в умовах глобальних викликів і геополітичної нестабільності. Показано, що професійна відповідальність відіграє ключову роль у забезпеченні ефективності професійної діяльності, зокрема у сфері міжнародних відносин. Професійна відповідальність забезпечує свідоме, якісне та етично обґрунтоване виконання посадових обов'язків, а також готовність до звітності за професійні дії перед суспільством, колективом і державою. Проаналізовано наукові підходи до структури професійної відповідальності, на основі чого зроблено висновок про її трикомпонентну будову. Представлено структурну модель професійної відповідальності фахівця міжнародних відносин: когнітивний компонент (усвідомлення особистої відповідальності у професійній діяльності); мотиваційний компонент (соціальна відповідальність, інтернальність локусу контролю); діяльнісний компонент (реалізація відповідальності у професійних діях та вчинках). Установлено, що дипломатична діяльність висуває особливі психологічні вимоги до особистості фахівця, поєднуючи високий рівень професійної компетентності з моральною зрілістю, стратегічним мисленням, емоційною стійкістю та розвиненими комунікативними навичками. Провідним чинником ефективності дипломатичної служби є такі особистісно-професійні якості, як аналітичність, тактовність, відповідальність і етична свідомість. У результаті теоретичного аналізу проблеми професійну відповідальність фахівця з міжнародних відносин визначено як інтегративну професійно-важливу якість співробітника, що включає когнітивний, мотиваційний та діяльнісний компоненти, які визначаються специфікою професійної діяльності.

RESPONSIBILITY IN THE STRUCTURE OF PROFESSIONAL QUALITIES OF INTERNATIONAL RELATIONS SPECIALISTS

Buriak O. M.

*Master of International Relations, Public Communications and Regional Studies
of the Educational Program «Foreign Policy»,
Head of the Zaporizhia District State Administration in the Zaporizhia region,
Head of the Zaporizhia Military State Administration in the Zaporizhia region
Abrahama Koopa str., 8, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0009-0007-9136-4908
bonmtf@gmail.com*

Shevchenko N. F.

*Dr. Sc. in Psychology, Professor;
Professor at the Department of Psychology
Zaporizhzhia National University
Universytetska str., 66, Zaporizhzhia, Ukraine
orcid.org/0000-0002-5297-6588
shevchenkonf.20@gmail.com*

Key words: *responsibility,
professional responsibility,
locus of control, self-
regulation of behavior,
international relations
specialists, foreign policy
activity.*

The article presents results of a theoretical analysis of the problem of responsibility in the structure of professional qualities of international relations specialists. The relevance of the study is due to the need for responsible specialists in the foreign policy sphere, capable of effectively implementing the diplomatic strategy of the state, ensuring national interests and supporting the international image of Ukraine in the face of global challenges and geopolitical instability. It has been shown that professional responsibility plays a key role in ensuring the effectiveness of professional activity, in particular in the field of foreign policy service. Professional responsibility ensures conscious, high-quality and ethically justified performance of official duties, as well as readiness to report for professional actions to society, the team and the state. Scientific approaches to the structure of professional responsibility have been analyzed, on the basis of which a conclusion has been made about its three-component structure. A structural model of professional responsibility of an international relations specialist has been presented: cognitive component (awareness of personal responsibility in professional activity); motivational component (social responsibility, internal locus of control); activity component (implementation of responsibility in professional actions and deeds). It has been established that diplomatic activity places special psychological demands on the personality of a specialist, combining a high level of professional competence with moral maturity, strategic thinking, emotional stability and developed communication skills. The leading factor in the effectiveness of the diplomatic service is such personal and professional qualities as analytical skills, tact, responsibility and ethical awareness. As a result of theoretical analysis of the problem, the professional responsibility of an international relations specialist has been defined as an integrative professionally important quality of an employee, which includes cognitive, motivational and activity components, which are determined by the specifics of professional activity.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження професійної відповідальності майбутніх дипломатів зумовлена вимогами світового та національного ринків праці, оскільки успішна реалізація зовнішньополітичної стратегії держави значною мірою залежить від компетентності фахівців у цій сфері. Формування висококваліфікованого кадрового резерву в галузі міжнародних відносин є стратегічним завданням, що сприяє зміцненню позицій країни на світовій арені, розвитку дипломатичних зв'язків і забезпеченню національних інтересів. Підвищення ефективності роботи майбутніх дипломатів можливе завдяки їх усвідомленню відповідальності за прийняття рішень, ведення переговорів та захист міжнародного іміджу держави.

Для фахівців у сфері міжнародних відносин професійна відповідальність має особливе значення, оскільки їхня діяльність пов'язана з веденням міжнародних переговорів, розробленням дипломатичних стратегій, антикризовим управлінням та дотриманням міжнародних норм і етикету. Високий рівень відповідальності забезпечує здатність дипломатів діяти в умовах геополітичної нестабільності, урахувати політичні, економічні та культурні аспекти міжнародної взаємодії.

Проблема відповідальності є предметом досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Дослідники зосереджуються на структурних аспектах відповідальності, її критеріях та показниках (Н. Крошка [1], М. Савчин [2], М. Садова [3]), вікових особливостях розвитку (І. Бех [4], В. Кутішенко [5]). Українські вчені також вивчали особливості розвитку професійної відповідальності в різних сферах діяльності, зокрема у психологів (Н. Шевченко [6]), фахівців ракетно-космічної галузі (Н. Крошка [1]), педагогів (Н. Шевченко, М. Іванчук [7]), соціальних працівників (О. Патинок [8]), поліцейських (О. Соколов [9]) та державних службовців (О. Zarichanskyi, V. Sokurenko, O. Yevdokimova [10]). У зарубіжних дослідженнях аналізуються концептуальні засади професійної відповідальності (S. Delacroix [11]; H. Khaleel [12]; N. Hamilton [13]), відповідальність працівників юридичної сфери (J. Xu, Z. Li, S. Li [14]).

Водночас у психологічних дослідженнях недостатньо даних щодо особливостей професійної відповідальності майбутніх працівників дипломатичної служби. Урахування специфіки їхньої діяльності може сприяти вдосконаленню підготовки фахівців у сфері зовнішньої політики, підвищенню стресостійкості, комунікативної компетентності та здатності ухвалювати відповідальні рішення у складних міжнародних ситуаціях.

Мета статті – представити результати теоретичного аналізу проблеми відповідальності

в структурі професійних якостей фахівців із міжнародних відносин.

Результати дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Професійна відповідальність відіграє вирішальну роль у забезпеченні ефективності професійної діяльності в різних сферах, оскільки визначає свідоме та якісне виконання посадових обов'язків, а також готовність до звітності за свої професійні дії та вчинки перед собою, колегами, колективом та суспільством. Розвиток професійної відповідальності сприяє формуванню у особистості навичок прогнозування та цілепокладання, допомагає у створенні життєвих та професійних планів, сприяє розвитку вольових якостей та переосмисленню ціннісно-мотиваційних орієнтирів. Усе це, своєю чергою, позитивно впливає на продуктивність та якість роботи [5; 3; 7; 13; 10].

У дослідженнях, присвячених розвитку професійної відповідальності здобувачів освіти різних спеціальностей [5–7; 10]), визначено її трикомпонентну структуру. Гностичний (когнітивний) компонент охоплює знання про сутність відповідальності, її зміст, норми та межі, що забезпечує усвідомлення особистістю своїх обов'язків і наслідків дій. Операційний компонент проявляється у здатності застосовувати знання у практичній діяльності, приймати рішення, діяти відповідально у змінних умовах. Вольовий компонент формує мотиваційно-сміслову та емоційну основу відповідальної поведінки, включаючи риси самодисципліни, рішучості та здатності долати труднощі. Такий підхід дає змогу розглядати професійну відповідальність як складне інтегративне утворення з когнітивним, поведінковим і емоційно-мотиваційним вимірами.

На думку О. Патинок [8], професійна відповідальність виявляється у практичних аспектах діяльності фахівця та охоплює особистісний (усвідомлення відповідальності за результати роботи, прагнення до саморозвитку), функціональний (виконання професійних обов'язків відповідно до стандартів, здатність приймати рішення та відповідати за них) і предметно-орієнтований (орієнтація на професійне зростання, готовність до нових завдань) аспекти.

Проблема професійної відповідальності є критичною для забезпечення стабільності міжнародних відносин, уникнення кризових ситуацій і підтримання позитивного іміджу держави на світовій арені. Дипломатична діяльність передбачає не лише глибокі знання міжнародного права, економіки та політики, а й високий рівень професійної та етичної відповідальності, дисципліни та стратегічного мислення.

Дипломатична служба України функціонує на основі чітко окреслених принципів, які визнача-

ють її зміст, завдання та функціональне спрямування. Вони не лише забезпечують ефективну реалізацію зовнішньополітичного курсу держави, а й відображають її базові цінності та суспільні орієнтири. Відповідно до Закону України «Про дипломатичну службу» [15], серед основоположних принципів діяльності дипломатичних працівників виділяються патріотизм, відданість національним інтересам, пріоритет прав і свобод людини, дотримання демократичних норм та законності, гуманізм і соціальна справедливість. Окрім того, підкреслюється важливість професіоналізму, компетентності, ініціативності, а також об'єктивності, чесності, порядності та відповідального ставлення до виконання службових обов'язків.

Органи дипломатичної служби виконують надзвичайно широкий спектр завдань – від міжнародних переговорів і захисту громадян до зміцнення позицій України у світі. У сучасних умовах їхня роль є ключовою для забезпечення національної безпеки, економічного розвитку та міжнародного визнання України [9].

Сучасна дипломатія, за спостереженнями Р. Палагусинець [17], перебуває під впливом комплексу чинників, які формують інтелектуальний капітал дипломатичної служби, водночас висуваючи високі психологічні вимоги до особистості дипломата. Провідне значення має людський фактор: професійні та особистісні якості, аналітичне мислення, емоційна стійкість, здатність до ефективної комунікації та адаптивність стають визначальними для результативної зовнішньополітичної діяльності. У контексті цифровізації особливо актуальними є психологічна готовність до освоєння нових технологій, робота з великими обсягами інформації та стресостійкість у ситуаціях високої інформаційної динаміки. Зростання впливу недержавних секторів і громадянського суспільства також вимагає від дипломатів розвинених соціально-психологічних компетенцій: гнучкості, відкритості, уміння налагоджувати ефективну взаємодію в умовах багатовекторної комунікації. Усе це свідчить про те, що психологічний складник є невід'ємною частиною професійної підготовки й діяльності сучасного дипломата.

Аналіз наукової літератури [17–20] дає змогу виокремити ключові психологічні аспекти сучасної дипломатії, серед яких провідну роль відіграють інтелектуальний підхід, комунікативна майстерність, тактовність і відповідальність. Дипломат повинен володіти глибокими міждисциплінарними знаннями, здатністю до аналітичного мислення, прогнозування та ухвалення зважених рішень. Комунікація вимагає високого рівня емпатії, мовленнєвої чутливості та вміння

формулювати позицію в дипломатично прийнятній формі. У глобалізованому світі, що динамічно змінюється, зростає значення психологічної гнучкості, адаптивності та готовності до взаємодії з різними політичними, культурними й інституційними акторами. Таким чином, сучасна дипломатія постає як складний психокомунікативний процес, що поєднує традиційні форми міждержавної взаємодії з новими викликами міжнародного середовища.

Дипломатичний працівник – це висококваліфікований спеціаліст, який поєднує знання у сфері міжнародних відносин, права, економіки, культури та комунікацій. Його головне завдання – представляти інтереси України на міжнародній арені, вибудовувати конструктивний діалог із представниками інших держав, аналізувати політичні та економічні тенденції, а також забезпечувати ефективну реалізацію зовнішньополітичного курсу країни.

До основних особистісно-професійних якостей дипломатичного працівника науковці відносять [12; 17; 18; 21]:

- глибоке розуміння зовнішньої політики України – усвідомлення національних інтересів і стратегічних цілей держави, здатність аргументовано відстоювати їх на міжнародному рівні;
- аналітичне мислення – уміння працювати з великими обсягами інформації, здійснювати її критичну оцінку, виявляти тенденції та прогнозувати розвиток подій;
- розвинені комунікативні навички – здатність чітко й переконливо формулювати думки в усній і письмовій формах, ефективно вести переговори та налагоджувати міжособистісні контакти;
- володіння іноземними мовами – знання офіційних мов міжнародного спілкування та мови країни перебування як необхідна умова професійної діяльності;
- емоційну стійкість – здатність зберігати самовладання, приймати виважені рішення та діяти ефективно в умовах стресу чи кризи;
- організованість і відповідальність – навички планування, дотримання протоколу та якісного виконання завдань у встановлені терміни;
- адаптивність і гнучкість – уміння оперативно реагувати на зміни міжнародної ситуації та пристосовуватися до особливостей іншого культурного середовища;
- дотримання дипломатичного етикету – виявлення толерантності, поваги до партнерів і знання дипломатичних норм;
- моральну й громадянську відповідальність – відповідність особистої поведінки та висловлювань високим етичним стандартам;
- інформаційну компетентність – здатність користуватися сучасними цифровими інструмен-

тами, аналітичними системами та базами даних для ефективної комунікації.

До додаткових психологічних якостей дослідники [14; 20; 22] також відносять:

- високий рівень емпатії – здатність розуміти емоційний стан співрозмовника, що сприяє ефективному веденню переговорів і встановленню довірчих відносин;

- самоконтроль – уміння керувати власними емоціями, що особливо важливо в конфліктних або напружених ситуаціях;

- креативність – здатність знаходити нестандартні рішення та підходи у складних дипломатичних питаннях;

- лідерські якості – уміння надихати інших, вести за собою та брати відповідальність за ухвалення важливих рішень;

- толерантність до невизначеності – здатність працювати в умовах нестабільності та швидко адаптуватися до змін.

Серед цього великого списку особистісно-професійних якостей важливе місце посідає саме відповідальність. Висока моральна та громадянська відповідальність нерозривно пов'язана з високим рівнем професійної відповідальності, оскільки дипломат є представником держави на міжнародній арені. Саме відповідальність визначає його здатність приймати виважені рішення, діяти в інтересах держави та дотримуватися високих етичних стандартів.

Отже, дипломатична служба – це сфера діяльності, що потребує глибокої професійної підготовки, відповідальності, аналітичного мислення та вміння діяти в інтересах держави. Високий рівень компетентності, аналітичних навичок,

комунікативної майстерності та моральної стійкості дає змогу дипломатичному працівнику ефективно виконувати свою місію та сприяти зміцненню міжнародного авторитету України [21].

На основі теоретичного аналізу поняття «професійна відповідальність» та його співставлення зі специфікою професійної діяльності фахівців із міжнародних відносин розглянемо характеристики професійної відповідальності цих фахівців.

На основі концептуальних підходів українських авторів (О. Патинок [8], О. Ковальчук [23], Н. Крошка [1], М. Савчин [2], О. Соколов [9], М. Садова [3], S. Delacroix [11]), можна припустити, що структура професійної відповідальності фахівця дипломатичної служби має структуру, яка відображає специфіку цієї професії (рис. 1).

1. Когнітивний компонент (усвідомлення особистої відповідальності у професійній діяльності). Цей компонент включає:

- розуміння ролі та значення професійної відповідальності – дипломат повинен усвідомлювати, що його дії мають вплив не лише на особисту кар'єру, а й на міжнародний імідж держави;

- знання етичних та правових норм – дипломатичний працівник повинен володіти міжнародним правом, національним законодавством і нормами дипломатичного етикету;

- аналітичні здібності – здатність прогнозувати наслідки своїх рішень та дій на різних рівнях: міжособистісному, державному, міжнародному;

- самоусвідомлення та рефлексію – розуміння власної ролі у формуванні іміджу держави та дипломатичних відносин.

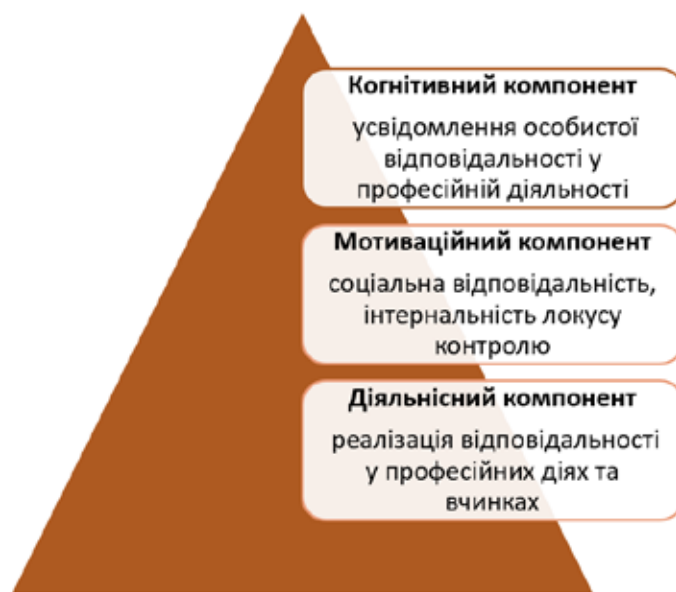

Рис. 1. Структурна модель професійної відповідальності фахівця з міжнародних відносин

2. Мотиваційний компонент (соціальна відповідальність, інтернальність локусу контролю). Цей компонент включає:

- громадянську свідомість – розуміння дипломатичної служби як інструменту захисту та просування національних інтересів;
- законослухняність – дотримання норм міжнародного та національного права навіть у ситуаціях, що створюють етичні дилеми;
- рефлексію наслідків своїх дій – здатність оцінювати й прогнозувати можливі політичні, економічні, соціальні та культурні наслідки прийнятих рішень;
- моральну свідомість – усвідомлення відповідальності перед суспільством, державою та міжнародною спільнотою;
- альтруїзм – готовність діяти в інтересах держави та суспільства навіть якщо це не приносить особистої вигоди.

3. Діяльнісний компонент (реалізація відповідальності у професійних діях та вчинках). Цей компонент відображає, як відповідальність проявляється у практичній діяльності:

- прийняття обґрунтованих рішень – ухвалення рішень на основі об'єктивного аналізу, а не емоційних чи ситуативних чинників;
- дотримання професійних та етичних стандартів – виконання службових обов'язків відповідно до норм міжнародної дипломатії;
- управління кризовими ситуаціями – швидка й ефективна реакція на непередбачувані події без порушення дипломатичних норм;
- комунікативна відповідальність – точність і коректність у висловлюваннях, урахування можливих інтерпретацій сказаного;
- захист інтересів держави – дипломатична діяльність має бути спрямована на підтримку стратегічних національних цілей.

За результатами теоретичного аналізу професійна відповідальність фахівця з міжнародних відносин може бути визначена як інтегративна професійно важлива якість співробітника, що включає когнітивний, мотиваційний та діяльнісний компоненти, які визначаються специфікою професійної діяльності.

Висновки і перспективи подальших розробок у цьому напрямі. У статті представлено

результати теоретичного аналізу проблеми відповідальності у структурі професійних якостей фахівців із міжнародних відносин. У результаті здійсненого теоретичного аналізу встановлено, що професійна відповідальність відіграє ключову роль у забезпеченні ефективності професійної діяльності, зокрема у сфері міжнародних відносин. Виявлено, що відповідальність забезпечує свідоме, якісне та етично обґрунтоване виконання посадових обов'язків, а також готовність до звітності за професійні дії перед суспільством, колективом і державою. Проаналізовано наукові підходи до структури професійної відповідальності, на основі чого зроблено висновок про її трикомпонентну будову – когнітивний, мотиваційний і діяльнісний компоненти, які відображають усвідомлення, внутрішню мотивацію та практичну реалізацію відповідальності у професійній сфері. Представлено структурну модель професійної відповідальності фахівця міжнародних відносин: когнітивний компонент (усвідомлення особистої відповідальності у професійній діяльності); мотиваційний компонент (соціальна відповідальність, інтернальність локусу контролю); діяльнісний компонент (реалізація відповідальності у професійних діях та вчинках). Установлено, що дипломатична діяльність висуває особливі психологічні вимоги до особистості фахівця, поєднуючи високий рівень професійної компетентності з моральною зрілістю, стратегічним мисленням, емоційною стійкістю та розвиненими комунікативними навичками. З'ясовано, що провідним чинником ефективності дипломатичної служби є такі особистісно-професійні якості, як аналітичність, тактовність, відповідальність та етична свідомість. Зроблено висновок про те, що професійну відповідальність фахівця з міжнародних відносин можна визначити як інтегративну професійно важливу якість співробітника, що включає когнітивний, мотиваційний та діяльнісний компоненти, які визначаються специфікою професійної діяльності.

Перспективним напрямом розвитку наукової проблематики вважаємо емпіричне дослідження, розроблення та апробацію програми з оптимізації розвитку професійної відповідальності фахівців із міжнародних відносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крошка Н.П. Особливості розвитку професійної відповідальності майбутніх фахівців ракетно-космічної галузі. *Science and Education a New Demension. Pedagogy and Psychology*. 2018. VI (64). Issue 154. С. 73–76.
2. Савчин М.В. Психологія відповідальної поведінки : монографія. Івано-Франківськ : Місто НВ, 2008. 280 с.
3. Садова М.А. Теорія та практика професійної відповідальності особистості: дис. ... д-ра психол. наук. Одеса, 2019. 530 с.
4. Бех І.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей : монографія. Київ ; Чернівці : Букрек, 2018. 320 с.

5. Кутішенко В.П., Патинок О.П., Ставицька С.О., Вінник Н.Д. Особливості відповідальності як світоглядного феномену студентів-психологів і соціальних працівників на первинному етапі професійної підготовки. *Проблеми сучасної психології*. 2021. № 1. С. 91–100.
6. Shevchenko N. Professional responsibility of psychologists-practitioners: the characteristics and structure. *Psychological journal*, 5(5), 2019. P. 32–44. <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.5.3>
7. Шевченко Н.Ф., Іванчук М.Г. Дослідження відповідальності як загальної компетенції у студентів педагогічних спеціальностей. *Проблеми сучасної психології*. 2022. № 2(25). С. 93–100.
8. Патинок О.П. Соціальна відповідальність у професійній діяльності соціального інспектора : колективна монографія. Київ : НПУ імені МП Драгоманова, 2021. С. 150–165. <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/35079/Patynok.pdf?sequence=1>
9. Соколов О.А. Особливості особистісно-професійної відповідальності поліцейських : автореф. дис. ... канд. психол. наук. Харків, 2021. 25 с.
10. Zarichanskyi O.A., Sokurenko V.V., & Yevdokimova O.O. Professional responsibility and conscientiousness of civil servants at different stages of professional growth. *Insight: The Psychological Dimensions of Society*, № 9, 2023. P. 191–209. <https://doi.org/10.32999/KSU2663-970X/2023-9-11>
11. Delacroix S. Professional Responsibility: Conceptual Rescue and Plea for Reform. *Oxford Journal of Legal Studies*. Volume 42, Issue 1, Spring 2022, P. 1–26. <https://doi.org/10.1093/ojls/gqab010>
12. Khaleel H.A. The professional sufficiency and its correlation with professional conscience and personal responsibility for teachers. *Journal of Higher Education Theory and Practice*. 2022. Vol. 22 (12). P. 392–418.
13. Hamilton N.W. Professional Responsibility and Professional Identity Formation in a Community of Practice with Alumni. *University of St. Thomas Law Journal*, Vol. 20, No. 1, 2023, U of St. Thomas (Minnesota) Legal Studies Research Paper No. P. 23–12, Available at: <https://ssrn.com/abstract=4533076>
14. Xu J., Li Z., Li S. Legal Ethics and Professional Responsibility in the Legal Profession. *SHS Web of Conferences*. Volume 190, 2024. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202419002006>
15. Закон України «Про дипломатичну службу» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text>
16. Потапенко А.Г. Вплив державного управління на кадрову політику дипломатичної служби. *Інвестиції: практика та досвід*. № 20/2021. <https://doi.org/10.32702/23066814.2021.20.109>
17. Палагусинець Р.В. Актуальні проблеми формування інтелектуального капіталу дипломатичної служби та їх взаємозв'язок із державним управлінням. *Сучасні аспекти науки : колективна монографія / за ред. Є.О. Романенка, І.В. Жукової*. Київ ; Братислава : Кандиба Т.П., 2020. Т. II. С. 51–66.
18. Ковальчук О.С. Психологічні умови формування в технічних університетах соціальної відповідальності майбутніх інженерів : дис. ... канд. психол. наук. Київ, 2012. 244 с.
19. Турчин Я.Б., Дорош Л.О., Івасечко О.Я. Дипломатична та консульська служба. Львів : Львівська політехніка, 2018. 332 с.
20. Melissen J. *Innovation in Diplomatic Practice*. Macmillan, London. 1999. P. 16–17.
21. Шевченко Н.Ф., Буряк О.М. Особливості професійної відповідальності фахівців зовнішньополітичної сфери. *Психологічна наука і практика: сучасні виклики та допомога особистості у кризових умовах : матеріали Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, м. Київ, 10 квітня 2025 р.* Київ : УДУ ім. М. Драгоманова, 2025. С. 127–131.
22. Carayannis E.G., Campbell D.F.J. Open Innovation Diplomacy and a 21st Century Fractal Research, Education and Innovation (FREIE) Ecosystem. Building on the Quadruple and Quintuple Helix Innovation Concepts and the BMode Knowledge Production System. *Journal of the Knowledge Economy*. 2011. № 2. P. 327–372. <https://doi.org/10.1007/s13132-011-0058-3>
23. Кіссинджер Г. Дипломатія / пер. з англ. М. Гоцацюка, В. Горбатька. Київ : КМ-БУКС, 2020. 864 с.

REFERENCES

1. Kroshka, N.P. (2018). *Osoblyvosti rozvytku profesiinoi vidpovidalnosti maibutnikh fakhivtsiv raketno-kosmichnoi haluzi* [Features of professional responsibility development of future rocket and space industry professionals]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, 6(64), Issue 154, 73–76. [in Ukrainian].
2. Savchyn, M.V. (2008). *Psykhologhiia vidpovidal'noi povedinky: Monohrafiia* [Psychology of responsible behavior: A monograph]. Ivano-Frankivsk: Misto NV. [in Ukrainian].
3. Sadova, M.A. (2019). *Teoriia ta praktyka profesiinoi vidpovidal'nosti osobystosti* [Theory and practice of personal professional responsibility] Doctoral thesis. Odesa. [in Ukrainian].
4. Bekh, I.D. (2018). *Osobystist' na shliakhu do dukhovnykh tsinnosti: Monohrafiia* [Personality on the path to spiritual values: A monograph]. Kyiv–Chernivtsi: Bukrek. [in Ukrainian].

5. Kutyshenko, V.P., Patynok, O.P., Stavytska, S.O., & Vynnyk, N.D. (2021). *Osoblyvosti vidpovidalnosti yak svitohliadnoho fenomenu studentiv-psykholohiv i sotsialnykh pratsivnykiv na pervynnomu etapi profesiinoi pidhotovky* [Features of responsibility as a worldview phenomenon of psychology and social work students at the initial stage of professional training]. *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of modern psychology*, (1), 91–100. [in Ukrainian].
6. Shevchenko, N. (2019). *Professional responsibility of psychologists-practitioners: The characteristics and structure*. *Psychological Journal*, 5(5), 32–44. <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.5.3>
7. Shevchenko, N.F., & Ivanchuk, M.H. (2022). *Doslidzhennia vidpovidal'nosti yak zahal'noi kompetentsii u studentiv pedahohichnykh spetsial'nostei* [Research on responsibility as a general competence in pedagogical students]. *Problemy suchasnoi psykholohii – Problems of modern psychology*, (2)25, 93–100. [in Ukrainian].
8. Patynok, O.P. (2021). *Sotsial'na vidpovidal'nist' v profesiinii diial'nosti sotsial'noho inspektora* [Social responsibility in the professional activity of a social inspector]. NPU imeni M.P. Drahomanova, 150–165. <https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/35079/Patynok.pdf?sequence=1> [in Ukrainian].
9. Sokolov, O.A. (2021). *Osoblyvosti osobystisno-profesiinoi vidpovidal'nosti politseiskykh* [Peculiarities of personal and professional responsibility of police officers] Author's abstract of Candidate's dissertation thesis. Kharkiv. [in Ukrainian].
10. Zarichanskyi, O.A., Sokurenko, V.V., & Yevdokimova, O.O. (2023). *Professional responsibility and conscientiousness of civil servants at different stages of professional growth. Insight: The Psychological Dimensions of Society*, (9), 191–209. <https://doi.org/10.32999/KSU2663-970X/2023-9-11>
11. Delacroix, S. (2022). *Professional responsibility: Conceptual rescue and plea for reform*. *Oxford Journal of Legal Studies*, 42(1), 1–26. <https://doi.org/10.1093/ojls/gqab010>
12. Khaleel, H.A. (2022). *The professional sufficiency and its correlation with professional conscience and personal responsibility for teachers*. *Journal of Higher Education Theory and Practice*, 22(12), 392–418.
13. Hamilton, N.W. (2023). *Professional responsibility and professional identity formation in a community of practice with alumni*. *University of St. Thomas Law Journal*, 20(1). <https://ssrn.com/abstract=4533076>
14. Xu, J., Li, Z., & Li, S. (2024). *Legal ethics and professional responsibility in the legal profession*. *SHS Web of Conferences*, 190. <https://doi.org/10.1051/shsconf/202419002006>
15. Zakon Ukrainy «Pro dyplomatychnu sluzhbu» [Law of Ukraine «On Diplomatic Service»]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2449-19#Text> [in Ukrainian].
16. Potapenko, A.H. (2021). *Vplyv derzhavnoho upravlinnia na kadrovu polityku dyplomatychnoi sluzhby* [The impact of public administration on the personnel policy of the diplomatic service]. *Investytsii: praktyka ta dosvid – Investments: practice and experience*, (20). <https://doi.org/10.32702/23066814.2021.20.109> [in Ukrainian].
17. Palahusynets, R.V. (2020). *Aktualni problemy formuvannia intelektualnoho kapitalu dyplomatychnoi sluzhby ta yikh vzaiemozviazok z derzhavnym upravlinniem* [Current issues of intellectual capital formation in the diplomatic service and their relationship with public administration]. In Ye.. Romanenko & I.V. Zhukova (Eds.), *Suchasni aspekty nauky – Modern Aspects of Science: Volume II of a Collective Monograph* (pp. 51–66). Kyiv–Bratislava: FOP Kandyba T.P. [in Ukrainian].
18. Kovalchuk, O.S. (2012). *Psykhologichni umovy formuvannia v tekhnichnykh universytetakh sotsial'noi vidpovidal'nosti maibutnikh inzheneriv* [Psychological conditions for the formation of social responsibility of future engineers in technical universities] Candidate's thesis. Kyiv. [in Ukrainian].
19. Turchyn, Ya.B., Dorosh, L.O., & Ivasechko, O.Ya. (2018). *Dyplomatychna ta konsuls'ka sluzhba* [Diplomatic and consular service]. Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi politekhniki. [in Ukrainian].
20. Melissen, J. (1999). *Innovation in Diplomatic Practice*. Macmillan, London. 16–17.
21. Shevchenko, N.F., & Buriak, O.M. (2025). *Osoblyvosti profesiinoi vidpovidalnosti fakhivtsiv zovnishnopolitychnoi sfery* [Features of professional responsibility of foreign policy specialists]. In *Psykhologichna nauka i praktyka: suchasni vyklyky ta dopomoha osobystosti u kryzovykh umovakh – Psychological science and practice: current challenges and assistance to the individual in crisis conditions: proceedings of the International scientific-practical online conference* (Kyiv, April 10, 2025), 127–131. Kyiv: Vyd-vo UDU imeni Mykhaila Drahomanova. [in Ukrainian].
22. Carayannis, E.G., & Campbell, D.F.J. (2011). *Open Innovation Diplomacy and a 21st Century Fractal Research, Education and Innovation (FREIE) Ecosystem. Building on the Quadruple and Quintuple Helix Innovation Concepts and the BMode Knowledge Production System*. *Journal of the Knowledge Economy*, 2, 327–372. <https://doi.org/10.1007/s13132-011-0058-3>
23. Kissindzher, H. (2020). *Dyplomatiia* [Diplomacy] (M. Hotsatsiuk & V. Horbatko, Trans.). Kyiv: Vyd. hrupa KM-BOOKS. [in Ukrainian].